

makamında ve ağır sengin semâi usulündeki "Ey lebleri gonca, yüzü gül, serv-i bülendim" mısraları ile başlayan eserleri gösterilebilir.

BİBLİYOGRAFYA :

S. Ezgi, *Türk Musikisi*, I, 93-94, 116-117, 123, 171, 179, 192-193, 197, 198-199; II, 15-18; III, 167-186; IV, 9-10, 21-22, 24, 36, 58-59, 63-66, 112-113, 120, 123-124, 132-133; M. Ekrem Karadeniz, *Türk Müsikisinin Nazariye ve Esasları*, Ankara 1983, s. 173, 770.

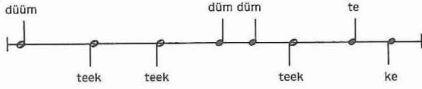

CİNÜÇEN TANRIKORUR

AĞIR SENGİN SEMÂİ

Türk müsikisi usullerinden.

Altı zamanlı ve sekiz vuruşlu, ikilik birimle yazılan bir küçük usuldür. Şematik gösterilişi şöyledir:

Daha çok aruzun hezec bahrinden seçilmiş güftelerin bestelendiği bu usul, bir mertebe yürüğü olan **sengin semâi*** kadar fazla kullanılmamıştır. Daha çok ağır semâi ve şarkı formundaki eserlerde görülür.

BİBLİYOGRAFYA :

S. Ezgi, *Türk Musikisi*, II, 21, 23; H. Sadettin Arel, *Türk Musikisi Nazariyatı Dersleri*, İstanbul 1968, s. 35-36; Rauf Yektâ, "La Musique Turque", *En. MDC*, V, 3032-3033.

CİNÜÇEN TANRIKORUR

AĞIRLIK KULESİ

Mimaride kullanılan bir yapı unsuru.

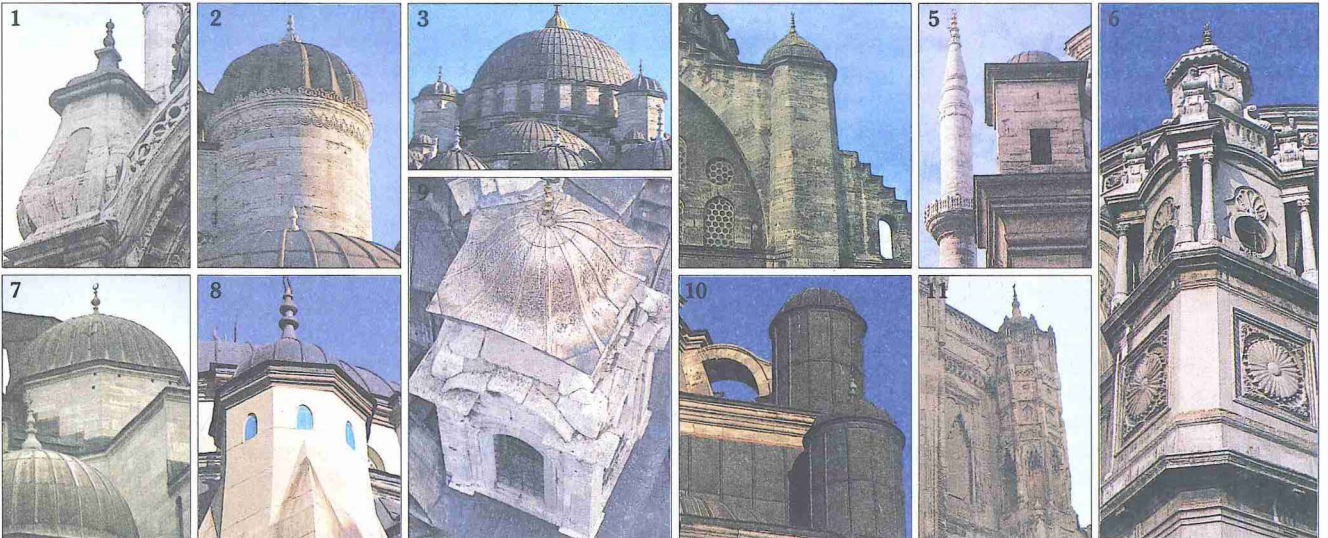
Ağırlık kulelerinin Türk mimarisinde başlıca üç görevi olduğu görülmektedir. Bunlardan birincisi statik, ikincisi estetik, üçüncüsü ise kullanımdır. Bunların binanın kitlesinden taşacak surette yukarı doğru yükselmelerine önem verilerek üstte bu çıkıntılardan estetik ve kullanım bakımlarından faydalanılmıştır. Ağırlık kulelerinin uç kısımları Türk mimarisinin gelişimine göre değişik biçimlere sahip olmuştur.

Statik bakımdan ağırlık kulelerinin görevi, büyük kubbeli yapılarda yani camilerde kubbeyi taşıyan ana kemerlerin ve kubbenin itme gücünü karşılamaktır. Bunun için bu kuleler, binanın üst yapısının dengeli biçimde taşıyıcılığını üstlenen büyük ayakların (pilpâye) üstüne gelmek üzere dışarda yükselirler. İçleri kısmen dolu olduğundan bir ağırlık sağlayarak ayakların yukarıdan kubbe ve kemerlerden gelen baskıya dayanmalarını kolaylaştırır. Osmanlı devri Türk mimarisi ağırlık kulelerine büyük önem vermiş ve selâtin camilerinin hepsinde, vüzerâ camilerinin de en önemlilerinde bu mimari unsuru mutlaka kullanmıştır. Mimar Sinan'ın eserlerinden İstanbul Edirnekapi'daki Mihrimah Sultan Camii'nde ağırlık kuleleri, binanın dört köşesinde aşağıdan itibaren yükselirler ve büyük kemerler hizasında bi-

rer kubbecik ile sona ererler. Böylece bunlar caminin bütün ağırlığını taşıyan dört ana direk gibi statik görevlerini dışarıdan belli ederler.

Ağırlık kulelerinin estetik görevi ise binanın dış görünümünü ve güzelliğini tamamlamaktır. Osmanlı devri Türk mimarisinde camilerin hâkim unsuru olan ana kubbenin etrafında yükselen ağırlık kuleleri ve genellikle bunların tepelerini kapatan kubbecikler, yapının yerden itibaren kubbe zirvesine kadar yükselişinde bir kademeleşme sağlayarak dış çizgilerin âhengine yardımcı olurlar. Orta Asya'da Sultaniye'de Muhammed Olcaytu Hüdâbende (1304-1316) için inşa edilen sekiz köşeli türbenin heybetli kubbesinin eteklerinde ağırlık kuleleri, beden duvarlarının köşelerinde yükselen birer minare gibi yapılmışlardır. İslâm âleminin diğer yörelerinde fazla önem verilmeyişine karşılık Osmanlı devri Türk yapı sanatı, ağırlık kulelerini her devrinde kullanmış ve sanatın tarih içindeki üslûp değişikliğine göre bunları biçimlendirmiştir. Kuzey Bulgaristan'da Hezargrad'daki (Razgrad) Makbul (Maktul) İbrâhim Paşa Camii'nde görülen aşırı derecede ince, uzun ve üstleri sivri külâhlı, âdetâ birer küçük minare biçimindeki ağırlık kuleleri istisna edilecek olursa, Osmanlı mimarisi estetik bakımdan bu unsurun cami gövdesini aşan kısmını başarılı biçimde kullanmıştır. Ağırlık kuleleri, Osmanlı camii'nin dış çizgileri ve kitlesi ile bütünleştiği takdirde bir güzellik sağla-

İstanbul'daki değişik camilerden ağırlık kulesi örnekleri: 1- Nusretiye Camii. 2- Şehzade Camii. 3- Yenice Camii. 4- Edirnekapi Mihrimah Sultan Camii. 5- Nuruosmaniye Camii. 6- Dolmabahçe Camii. 7- Süleymaniye Camii. 8- Bostancı Camii. 9- İstanbul Selimiye Camii. 10- Beyazıt Camii. 11- Aksaray Vâlîde Sultan Camii.

makta, aksi halde Doğubayazıt'taki İshak Paşa Camii'nde olduğu gibi fazla bir şey ifade etmemektedir. Mimar Sinan'ın eseri olan Lüleburgaz Sokullu Mehmed Paşa Camii'ndeki ağırlık kuleleri kalın ve ağır kitleleriyle dış estetiği biraz aksatır. İstanbul'da Beyazıt Camii'ndeki ağırlık kulelerinin sadeliğine karşılık Şehzade Camii'nde Mimar Sinan, bu kulelerin ana kitleden taşan yukarı kısımlarını kabartma bir friz ile süslemiş ve ayrıca üstlerini dilimli birer kubbecik ile örtmüştür. Süleymaniye Camii'nde kubbecikler daha ince ve sık dilimli olup kulelerin görülen gövdeleri de sade birer sekizgenden ibarettir. Edirne Selimiye Camii'nde kubbeyi saran kuleler yine sekizgen planlı sade unsurlar olup üstlerini hafifçe sivri kubbelere örter. Aynı sadelik Sultan Ahmed Camii, Yenicaami ve diğer klasik devir eserlerinde de görülür. Bunlarda küçük kuleler yuvarlak, ana kubbe etrafındaki büyükler ise sekiz köşelidir ve kubbecikler de dilimlidir.

Türk mimarisinde, Batı'dan gelen barok üslûbun tesiri ile, XVIII. yüzyıldan itibaren ağırlık kulelerinin dışarıdan görülen kısımlarına yeni ve değişik biçimler verildiği görülmektedir. I. Mahmud'un (1730-1754) yapımına başlattığı Nuruosmaniye Camii'nde küçük kuleler barok sütunçe ve silmelerle süslenmiş, ana kuleler kare çıkıntılar halinde inşa edilmiştir. Yapının esas kitlesine birer duvarla bağlanmış olan bu kulelerin iki cephesinde pencereler vardır. XIX. yüzyılda inşa edilen Tophane Nusretiye Camii'nde dört ana ağırlık kulesinin caminin köşelerinde birer süs unsuru teşkil etmesine özellikle dikkat edilmiştir. Bunlara altları geniş, üstleri daha dar olmak üzere âdeta birer armut biçimi verilmiş, dışa bakan cephelerine demir şebekeli büyük pencereler açılmış ve kavisli alt kısımları da kabartmalarla bezenmiştir. Ampir üslûbunun ağır etkisini taşıdıkları açıkça görülen İstanbul'da Dolmabahçe Bezmîâlem Sultan, Aksaray Pertevniyal Sultan ve Ortaköy camileri ile Konya'daki Azizîye Camii'nde ise ağırlık kuleleri, aşırı süslemeleri ve ilkçağ mimarisini taklit eden sütunları ile çok değişik bir görünüşe sahiptir. Bunlardan Pertevniyal Sultan Camii'nin ağırlık kuleleri, aşağıdan itibaren dış mimaride belirtilmiş ve eski Türk sanattan alınmış motiflerin aşırı derecede doldurulması suretiyle âdeta birer süs unsuru haline getirilmiştir. Türk neo-klasik üslûbunda eserler yapan Mimar

Kemâleddin Bey'in inşa ettiği Bostancı Camii'nde tekrar eski klasik biçime döndüğü görülmektedir. Yapımı hayli uzun süren ve 28 Ağustos 1987'de ibadete açılan Ankara Kocatepe Camii'nde, büyük kubbenin dört tarafındaki ağırlık kuleleri, eski Osmanlı mimari geleneğine uygun olarak çokgen ve penceresiz kitleler biçiminde yapılmış, dilimli kubbeciklerle örtülmüştür.

Ağırlık kulelerinin kullanım görevleri ise içlerine yapılan merdivenlerde kendini göstermektedir. Kulelerin dışarıdan görülmeyen arka taraflarına açılan birer kapı ile caminin evvelce "kurşunluk" denilen damına çıkış sağlanmıştır. Ayasofya'nın da yalnız batı tarafındaki yarım kubbesinin iki yanında bulunan ağırlık kulelerinin içinde merdiven bulunmaktadır. Bunlardan sağda ve güneyde olan kulenin içindeki merdivenin kuleyi örten kubbeye kadar devam etmesi ve taş basamakların aşınmış olması, bu kulenin Fâtih Sultan Mehmed tarafından yaptırılan ilk ahşap minare için temel olarak kullanıldığını göstermektedir.

SEMAYE EYİCE

AĞIT

Ölen kişinin ardından
nağme ile terennüm edilen sözler;
yas törenlerinde söylenen şiir,
şarkı ve türküler.

Ağıtın kelime mânası "ağlama"dır; bu mânasından dolayı yas törenine katılanları ağlatmak amacıyla ölünün arkasından ağlanarak söylenen sözlerle ve bu sözleri söyleme fiiline ağıt denilmiştir. Ağıt bütün eski kültürlerde yaygın bir gelenek halinde mevcuttur ve bu eski geleneğin çeşitli izlerini bugün hem iptidai kabilelerde hem de gelişmiş cemiyetlerde görmek mümkündür. Ölen kişinin arkasından onun sosyal durumuna göre, hâtırasını yâdetmek üzere yapılması gerekli görülen yas törenine ağıt töreni de denir. Ağıt törenlerinin düzenli bir merasim özelliğine sahip bulunanları olduğu gibi, sade ve gösterişsiz olanları da vardır. Aynı şekilde ağıtların da basit ve sanatsız ifadelerinden sanatkârane söylenmiş ve bestelenerek belirli formlara sokulmuş olanlarına kadar değişik şekilleri mevcut olup pek çok kültürde başlı başına bir ağıt edebiyatı ortaya çıkmıştır. Ağıtlar hemen bütün toplumalarda kadınlar tarafından söylenmekte ve "ağlayıcı" mâ-

nasına gelen kelimelerle adlandırılan bu kadınların teşkilâtlanmış bir meslek oluşturdıkları dahi görülmektedir.

Ağıtın Tarihçesi. Sumerler'de ölünün arkasından ağıt düzen grupların varlığı bilinmektedir. Eski Çin'de, ölenin ardından yedi gün yedi saatlik bir yas merasimi icra edilirdi. Bilhassa ölüyü gömmek için mezara gidilirken ağıtlar kendilerini yerden yere atarak ağıt söylerler ve bazen bunlara rahiplerle müzisyenler de iştirak ederlerdi. Eski Şinto ölü gömme âdetleri arasında da ağlayıcı grupların sakin ve ağır başlı bir şekilde, çoğunlukla manzum ağıtlar söyledikleri bilinmektedir. Tibet'te ise ölünün başında Budizm'in kutsal metinlerinden parçalar okunur ve bu esnada ağıt da yakılırdı. Burada ağıtların yaşlılardan çok gençler için yakıldığı görülmektedir. Eski Yunan'da korainai denilen ağlayıcı kadınların toplum içinde belirgin bir yerleri vardı. Yunan ve Roma sanatında cenaze töreni sahnelerine geniş yer verildiği görülmektedir. İstanbul Arkeoloji müzelerinde bulunan milâttan önce IV. yüzyılın ilk yarısına ait ünlü "Ağlayan Kadınlar Lahdi" bu tür eserlerin en güzel örneğidir.

Yahudilerde ağıt ve yas merasimi ölü gömme âdetlerinin önemli bir parçası olarak görülmektedir. Yedi günlük yas müddetince "şarkıcı kadınlar" (II. Târihler, 35/25), "ağlayıcı kadınlar" (Yeremya, 9/17) ve "hünerli kadınlar" (Yeremya, 9/17) adları verilen bu işi meslek edinmiş kadınlar, ölen kişinin önemine göre uzun veya kısa şiirler söylerler ve koro halinde haykırarak ağlardı. Hz. Dâvûd'un Saul (Tâlût) ve Yonathan için yaktığı ağıt bu tarz şiirlere bir örnektir (bk. II. Samuel, 1/18, 27). Milâttan önce X. yüzyıla ait Byblos Kralı Ahiram'ın lahdi üzerinde bellerine kadar elbiselerinin üstünü yırtmış olan kadınların saçlarını yoldukları görülmektedir.

Bu bilgilerden, ölünün arkasından yas tutma ve ağıt yakma merasimlerinin Doğu'da da Batı'da da önemli bir yere sahip olduğu ortaya çıkmaktadır. Yalnız, Yahudilik'te ve bazı eski geleneklerin tesiri altında kalan ilk dönem hariç, Hristiyanlık'ta ağıt mefhumu bulunmamaktadır.

Eski Türkler'de de ölü için duruma uygun defin ve yas törenleri tertipleme ve bu törenlerde ağıt yakmak, haykırarak ağlamak, yüz yırtmak, saç yolmak, elbise parçalamak ve ölü aşı hazırlamak gibi değişik âdetler vardır. Matem âyinlerine yuğ, ağıtlara sagu, ma-